Коли Моррісон виходив із штабного намету, Денг, спостерігач, спав з роззявленим ротом, розкинувшись на брезентовому стільці. Моррісон постарався не розбудити його. Досить було свого клопоту.

Він мав зустрітися з депутацією аборигенів, тих йолопів, що безперестанку гримлять у свої барабани на стрімчаках. Потім треба буде простежити, як висаджують у повітря безіменну гору. Помічник Моррісона Ед Лернер уже був на місці. Та насамперед треба було розслідувати останню аварію.

До робочого табору Моррісон дістався опівдні. Саме була обідня перерва. Робітники, прихилившися до велетенських машин, посьорбували каву і жували бутерброди. На перший погляд усе було гаразд, але Моррісон мав чималий досвід у забудові планет, тож від його ока не сховалися лиховісні ознаки. Ніхто з ним не пожартував, ніхто ні на що не поскаржився. Люди мовчки сиділи в затінку машин-велетів на запилюженій землі і чекали ще якоїсь халепи.

Цього разу зазнав пошкодження великий бульдозер марки "Овенс". Він так і стояв, осівши на зламану вісь, полишений аварійною бригадою. Обидва водії чекали на нього в кабіні.

— Як це сталося? — спитав Моррісон.

— Я так і не второпав,— відказав старший водій, витираючи лоба.— Раптом кудись пропала дорога, а потім як понесе юзом...

Моррісон щось буркнув собі під ніс, пхнув черевиком громаддя переднього колеса. Такий бульдозер гупне з двадцяти футів на каміння і хоч би тобі що. Жодної подряпини на бампері. Найнадійніша модель. А тепер п'ять таких машин вийшли з ладу.

— Щось нам тут не таланить,— немов пояснюючи, докинув помічник водія.

— Бо забули про обережність,— сказав Моррісон.— Гасаєте цими бульдозерами, наче у себе на Землі. З якою швидкістю ви рухалися?

— П'ятнадцять миль на годину,— відповів старший водій.

— Так я тобі й повірив,— буркнув Моррісон.

— Слово честі! Це дорога... нараз щезла і край.

— Еге ж,— мугикнув Моррісон.— Ось що, хлопці, зарубайте собі на носі: це вам не швидкісна автострада десь в Індіанаполісі. Я знімаю з вас обох по половині денного заробітку.

Він крутнувся і пішов. Тепер хлопці розсердяться на нього. Добре, хоча б це відволікло їхні марновірні голови від подій на цій планеті.

Він був рушив до безіменної гори, коли радист, висунувшися з радіостанції, гукнув:

— Моррі, вас викликає Земля.

Моррісон зайшов до радіостанції. Підсилювач працював на повну потужність, однак голос містера Шотвелла, голови ради директорів компанії "Транстеран стіл" було ледве чути.

— Що вас там гальмує? — почув Моррісон.

— Та все аварії,— зітхнув у відповідь.

— Не припиняються аварії?

— На жаль, ні, сер.

На мить запала тиша. Потім містер Шотвелл продовжив:

— Але чому ж, Моррісоне? Згідно з нашими аналізами, на планеті м'який грунт. Хіба ж не так?

— Так, сер,— неохоче підтвердив Моррісон,— переживаємо смугу невдач. Але вважаю, виплутаємося.

— Не маю сумніву,— сказав містер Шотвелл.— Інакше й бути не може. Одначе за місяць ви не збудували жодного міста, жодного порту, жодного шосе! Вже з'явилася наша перша реклама. Не встигаємо відповідати на запити. Щораз більше бажаючих туди переселитися. Зважте, Моррісоне, торговельні заклади і побутові служби готуються до від'їзду.

— Мені це відомо, сер.

— Звісно, вам це відомо. Але вони потребують готової планети. До того ж їм необхідно знати певні строки заселення. Якщо їх не подамо ми, то це зробить "Дженерал констракшн", або "Земля — Марс", або "Джонсон і Хірн". Планет не так уже й мало. Вам зрозуміло?

Відколи почалися аварії, нерви в Моррісона підупали. Він спалахнув як смолоскип.

— Якого біса вам треба? Думаєте, я вам баки забиваю? Та беріть свій смердючий контракт і...

— Ну гаразд, гаразд,— поквапився його заспокоїти Шотвелл.— Я не маю нічого проти вас особисто, Моррісоне. Ми вважаємо, тобто, ми знаємо, що в галузі забудови планет вам немає рівних. Однак, акціонери...

— Я зроблю все, що в моїх силах,— пообіцяв Моррісон і вимкнув зв'язок.

— Так-так, нелегка справа,— пробуркотів радист.— Може, ті акціонери зволять самі прибути сюди зі своїми туристськими лопатками?

— Не переймайся,— кинув Моррісон і рушив надвір.

На пункті керування на нього чекав Лернер. З похмурим виглядом він утупився в приречену гору. Гора перевищувала земний Еверест, а її засніжені верховіття відсвічували рожевими барвами у променях надвечірнього сонця. Вона так і не отримала назви.

— Вибухівку скрізь заклали? — спитав Моррісон.

— За кілька годин закінчимо,— Лернер завагався. Крім офіційної посади помічника Моррісона, він мав ще й хобі — організовував заповідники. Це був невисокий ретельний чоловічок із шпакуватим волоссям.— Найвища гора на планеті,— промовив він.— Чи не можна було б її зберегти?

— Це виключено. Тут будуватиметься столиця. А на місці гори має бути океанський порт.

Лернер кивнув і скорботно поглянув на гору.

— Шкода. Туди так ніхто і не піднявся.

Моррісон рвучко обернувся і зиркнув на помічника.

— Бачите, Лернере,— мовив,— я знаю, що ніхто не піднявся на цю гору. Згоден, що її знищення має символічне значення. Але ви знаєте не

гірше за мене, що гора повинна бути знищена. Навіщо загострювати проблему?

— Я ж не...

— Милуватися краєвидами не входить до моїх обов'язків. Начхати мені на краєвиди. Мій обов'язок — пристосувати цю планету до специфічно людських потреб.

— Ви такий дражливий,— зауважив Лернер.

— Давайте без вашого хитромудрого критицизму.

— Гаразд.

Моррісон витер спітнілі руки об холоші штанів. По тому примирливо всміхнувся куточками вуст і сказав:

— Вертаймося до табору, подивимося, що там затіває цей чортяка Денг.

Вони повернулися й пішли. Озирнувшись, Лернер побачив безіменну гору,

що бовваніла багрянцем на блакитному тлі.

Не мала назви і сама планета. Нечисленне тубільне населення називало її Умгча чи то Онгджа, але це не мало значення. Доти, доки рекламний відділ "Транстеран стіл" вигадає щось приємне слухові кількох мільйонів майбутніх емігрантів з перенаселених ближчих до Сонця планет, вона не матиме офіційної назви. Натомість у ділових паперах фігурувала назва "Наряд-замовлення 35". На планету прибули кілька тисяч робітників з технікою, щоб під орудою Моррісона,

захопивши плацдарми, знищити гори, забудувати рівнини, пересунути лісові масиви, змінити напрям рік, розтопити крижані шапки, сформувати континенти та викопати нові моря — словом, зробити все, щоб "Нарядзамовлення 35" став підхожою домівкою для неповторної вимогливої технологічної цивілізації homo sapiens.

На земний кшталт уже було перебудовано десятки планет. У цьому відношенні "Наряд-замовлення 35" не повинен був таїти жодних несподіванок. Це була затишна місцина, де переважали щедрі лани та ліси, теплі моря і хвилясті пагорби. Однак з підкореною планетою щось було негаразд. Кількість аварій перевищувала будь-які статистичні показники, а стривоженим робітникам кожний випадок давав поштовх до цілої низки нових прикрощів. Ніхто не лишався осторонь. То спалахне бійка між механізаторами і підривниками, то здійме галас кухар через миску товченої картоплі, а то рахівників спанієль вкусить бухгалтера за ногу. З дрібниць починалися серйозні проблеми. А справжня робота, звичайна робота, що ведеться на безклопотних планетах, заледве починалась.

У штабному наметі Денг не спав. Він сидів з незворушним виразом на обличчі і тільки скоса позирав на склянку з віскі і содовою.

— О,— здивувався він.— Як просувається наша робота?

— Чудово,— відказав Моррісон.

— Радий за вас,— підкреслено чітко проказав Денг,— люблю дивитися, як ви, хлопці, працюєте. Ефективно, впевнено, із знанням справи.

Язикатий спостерігач не вважався підлеглим Моррісона. Присутність таких спостерігачів з інших компаній при спорудженні будь-яких об'єктів обумовлювалася урядовим будівельним кодексом. Ця стаття кодексу стала юридичною підтримкою судового рішення про "обмін

досвідом" при забудові планет. На практиці спостерігачі не переймали нових методів виробництва, а вишукували недоліки, з яких могли скористатися їхні компанії. Якщо ж при цьому ще й вдавалося вивести з терпцю шефа будівництва — то тим краще. А Денг на цьому добре знався.

— Що ж далі? — спитав Денг.

— Будемо зносити гору,— відповів Лернер.

— Чудово! — скрикнув Денг, випроставшися на стільці.— Оцю здоровецьку? Прекрасно!

Він відкинувся на спинку стільця і замріяно втупився у стелю.

— Ця гора стояла, коли людина ще бабралася у багнюці, відшукуючи комах, і підбирала залишки після шаблезубого тигра. Господи! Вона стояла значно раніше! — Денг задоволено похихотів і зробив ковток.— Ця гора височіла над морем, коли людина (я так називаю наш шляхетний вид homo sapiens) ще була слимаком і все вагалася, де їй жити: на морі чи на суші.

— Гаразд,— сказав Моррісон,— досить балачок.

Денг хитрувато глянув на нього:

— Однак я пишаюся вами, Моррісоне. Я пишаюся нами всіма. Від слимака ми пройшли довгий шлях. Те, шо природа зводила протягом мільйонів років, ми можемо знищити за один день. Ми знесемо красуню-гору, а на її місці збудуємо місто з бетону і сталі, що простоїть не менше століття.

— Заткніть пельку! — кинув Моррісон, багровіючи, і посунув уперед. Лернер притримав його за лікоть. Давши ляпаса спостерігачеві, Моррісон міг утратити ліцензію на забудову планети.

Денг допив віскі і задекламував дзвінким речитативом:

— Поступися дорогою, Мати-Природо! Тремтіть високії гори і стрімкії скелі! А ти, сивий море-океане, заклякни до найтемніших глибин, де в одвічному безгомінні кубляться нечисті почвари. Прийшов великий Моррісон. Він осушить моря, а натомість залишить тихі ставки; він розрівняє гори і протягне широчезні автостради. Де колись шуміли дерева — набудує готелів, де буяли хащі і темніли печери — відкриє ресторани і бензоколонки, де дзюрчали гірські струмки — наставить рекламних щитів.; Чого тільки не видумає людина-напівбог!

Моррісон рвучко встав і вийшов. Лернер — за ним.

"Може й варто було дати Денгові по пиці і послати до біса цю грошовиту посаду",— думалося Моррісонові. Але ні, він такого не вчинить, цього якраз і домагається Денг. Саме за це йому гроші платять... А втім, чи занепокоїли б його Денгові слова, якби в них не було й крихти правди?

— Прийшли тубільці. Чекають на вас,— порівнявшись із Моррісоном, доповів Лернер.

— Тільки їх мені не вистачало,— буркнув Моррісон. Аж здалека, з підгір'я, до нього долинув приглушений відстанню хор барабанів і свистілок. "Як це дошкуляє бідним хлопцям",— майнула думка.

— Ну гаразд,— сказав він.

Біля Північних воріт стояли троє тубільців і перекладач. За походженням тубільці були одного кореня із земним людством, сухоребрі, зовсім голі — дикуни з кам'яного віку.

— Чого вони хочуть? — спитав Моррісон.

Перекладач повідомив:

— Так от, містере Моррісон, суть у тому, що вони передумали. Вони вже не хочуть віддавати свою планету і ладні повернути всі подарунки.

Моррісон зітхнув. Як же їм пояснити, що "Наряд-замовлення 35" не є "їхньою" чи будь-чиєю планетою? Територією не володіють — її просто займають. І останнє слово тут за необхідністю. Ця планета швидше належить мільйонам переселенців із Землі, котрі дадуть їй лад, ніж двом-трьом сотням тисяч дикунів, що копошаться на її поверхні. Принаймні така філософія панує на Землі.

— Розкажіть їм ще раз,— повів Моррісон,— про розкішні резервації, де вони мешкатимуть. Ми їх забезпечимо їжею, одягом, відкриємо школи...

Нечутно підступив Денг:

— Ми їх приголомшимо щедрістю,— сказав він.— Кожному чоловікові — годинника, пару черевиків і рекламний проспект з насінництва. Кожній жінці — губну помаду, шматок мила і набір фіранок з натуральної бавовни. У кожне село — залізничну станцію, крамницю компанії і...

— Не втручайтесь не в свої справи,— урвав його Моррісон,— та ще й при свідках.

Денг знав правила гри.

— Даруйте, друзяко,— сказав він і відійшов.

— Вони кажуть, що передумали,— повторив перекладач.— Якщо бути точним, то вони воліють, щоб ми верталися до своєї лихої домівки, що на небі, а то нас знищать могутніми чарами. Священні барабани вже сплітають закляття і починають злітатися духи.

Моррісон жалісно глянув на дикунів. Щось подібне траплялося на кожній планеті, де були тубільці. Незаймані народи, уражені надмірним гонором і необізнані з силою технологічних цивілізацій, завжди вдаються до марних погроз. Первісних людей він знав дуже добре. Хвальки! Великі ловці кролів та мишей місцевого різновиду. А як пощастить півсотні отаких ловців запопасти виснаженого бізона, то вже вимордують його до повного знесилля і лише потім наважаться підступити ближче, щоб закатувати тварину на смерть своїми тупими дитячими списами. Отоді вже влаштовують бенкет, на всю губу! І такими стають героями — куди там!

— Скажіть їм, щоб забиралися геть к бісу,— рубонув Моррісон.— Скажіть, щоб не вештались біля нашого табору, а то наскочать на такі чари, від яких їм буде непереливки.

Перекладач гукнув йому вже вслід:

— Вони нахваляються наслати на нас страшне лихо п'ятьма надприродними способами.

— Запишіть їх, може згодяться для вашої дисертації,— відказав Моррісон, на що перекладач весело ощирився.

Безіменну гору було заплановано знищити надвечір. Лернер пішов востаннє оглянути підготовчі роботи. Денг, як і належить спостерігачеві, пройшовся вздовж закладених зарядів і замалював усю

схему. Потім усі залишили небезпечну зону. Підривники попрісідали у своїх сховищах. Моррісон попрямував до пункту керування.

Керівники підрозділів один за одним доповідали про наявність людей. Метеорологічний комп'ютер ще раз перевірив останні дані і зробив висновок про задовільний стан погоди. Фотограф востаннє клацав апаратом, щоб увіковічити приречену гору.

— Готуйсь! — подав радіокоманду Моррісон і вийняв запобіжники з головного детонаційного пристрою.

— Погляньте на небо,— стиха мовив Лернер.

Моррісон підняв голову. Сонце стояло на вечірнім прузі, а з заходу жовте небо затягалося чорними хмарами. У таборі запала тиша; на сусідніх пагорбах навіть ущух барабанний хор.

— Десять секунд... п'ять, чотири, три, дві, одна — нуль! — гукнув Моррісон і рвонув важіль. І зразу ж відчув, як по обличчю війнуло вітром.

За секунду до вибуху Моррісон стиснув важіль, інстинктивно намагаючись відвернути неминучу мить, бо ще не закричали люди, а він уже знав, що в схему мінування закралася фатальна помилка.

Потім, коли поранених відправили до лікарні, а мертвих поховали, Моррісон, лежачи на самоті у своєму наметі, намагався відновити хід подій. Звичайно, це був випадок: раптово змінився напрям вітру, під поверхнею виявилися надзвичайно крихкі гірські породи, несподівано вийшли з ладу амортизатори; крім того, два допоміжні заряди через нехлюйство, що межує із злочином, заклали в найнебезпечнішому місці.

"Ще одна ланка у довгому ланцюгу статистичних невірогідностей",— сказав він подумки і рвучко сів, випроставши спину.

І тут йому вперше спало на думку, що, можливо, хтось підсобляє аваріям.

Нісенітниця! Забудова планети — ризикована праця, що потребує застосування потужних сил. Аварії трапляються неминуче. А коли б ще хтось приклав руку, то сталася б катастрофа.

Він підвівся і почав міряти кроками вузький прохід у своєму наметі. Підозра падала на Денга. Суперництво між компаніями тривало. Якби вдалося довести неефективність роботи "Транстеран стіл", необачність її працівників, часті аварії, то вона втратила б ліцензію на розробку планети, а цим неодмінно скористалася б компанія Денга і він сам.

Однак Денг — надто помітна фігура. Тут винуватцем міг бути будь-хто. Навіть у малого Лернера знайшлися б свої мотиви. Справді, і довіритися нікому. Можливо, доведеться взяти до уваги й тубільців з їхніми чарами, які можуть виявитися, наскільки йому відомо, несвідомими психогенними маніпуляціями.

Він підійшов до дверей і кинув погляд на десятки наметів, скупчених у містечко, де жили його робітники. Хто винуватець? Як його знайдеш?

З пагорбів долинав приглушений безладний барабанний хор колишніх господарів планети. А перед очима непорушно громадилася гостроверха, понівечена, спустошена обвалами вершина безіменної гори.

Тієї ночі він не спав.

Наступного дня роботи велися звичайним ходом. Вишикувалися вервечкою потужні автопоїзди, навантажені хімікатами для згущування боліт, що розкинулися поблизу. Надійшов Денг, ошатний: у штанях кольору хакі і малиновій офіцерській сорочці.

— Агов, шефе! Якщо ви не проти, то я поїхав би з ними.

— Абсолютно,— відказав Моррісон, оглядаючи розчеплювачі самоскидів.

— Спасибі. Люблю такі операції,— сказав Денг, всідаючись у головному всюдиході поруч з картографом.— У таких операціях пишаєшся тим, що ти людина. Ось висушимо всі болота, освоїмо сотні квадратних миль площі, і там, де буяв очерет, заколосяться пшеничні поля.

— У вас є карта? — спитав Моррісон у Рівери, помічника майстра.

— Ось, прошу,— Лернер простяг карту Рівері.

— Так-так,— узявся розумувати Денг.— Болото — у пшеничні поля! Чудо науки! А якою несподіванкою це виявиться для його мешканців! Уявіть собі, як жахнуться риби, земноводні, озерні птахи та інші тварини,— там їх сотні видів,— коли цей водяний рай візьметься грудками, фактично закам'яніє разом з ними. Не поталанило їм. А з другого боку — чудове добриво для пшениці.

— Гаразд, рушайте! — гукнув Моррісон.

Валка рушила, і Денг весело махнув рукою. Рівера вибрався на кузов. Обганяючи ваговози, джипом проїхав Флінн, майстер-згущувач.

— Заждіть хвилинку,— зупинив його Моррісон і підійшов до джипа.— Я вас попрошу, наглядайте за Денгом.

Флінн здивовано звів очі.

— Наглядати за Денгом?

— Еге ж,— ніяковіючи, Моррісон потер долоні.— Бачите, я не можу його прямо звинуватити, але в нашій роботі забагато аварій. Якщо комусь вигідно показати нашу незугарність...

На обличчі у Флінна з'явилася хижа посмішка.

— Я наглядатиму за ним, шефе. За операцію не хвилюйтеся. Може, він піде за своїми рибками у пшеничні поля.

— От цього якраз і не треба,— попередив Моррісон.

— Ну звичайно, шефе. Я все зрозумів.

Майстер-згущувач ускочив до свого джипа і, сигналячи, погнав у голову колони. Валка ваговозів півгодини збивала куряву, поки останній з них пропав з очей. Моррісон вернувся до намету писати звіт.

Натомість він уп'явся поглядом у радіоприймач, чекаючи повідомлень від Флінна. От якби Денг щось накоїв! Нічого особливого, аби тільки можна було довести, що винуватець він. Отоді Моррісон мав би всі підстави розірвати його на шматки.

Минуло зо дві години, перш ніж із приймача почувся сигнал. Моррісон рвонувся відповідати, аж коліно забив.

— Це Рівера. У нас нещастя, містере Моррісон.

— Я слухаю.

— Як видно, головний всюдихід збився з курсу. Як це сталося — не знаю. Хто ж міг подумати, що штурман не знає дороги, йому за це досить платять.

— Не тягніть, кажіть, що сталося? — скрикнув Моррісон.

— Вочевидь, потрапили на тонку кору. Не встигли всі ваговози заїхати, як ґрунт дав тріщину. Під сподом — рідке багно. Усього залишилося шість ваговозів.

— Що з Флінном?

— Ми навели понтони, і багато людей врятувалося, але Флінна серед них немає.

— Ясно,— втомлено мовив Моррісон.— Гаразд. Сидіть на місці. Посилаю за вами амфібії. І слухайте, не спускайте очей з Денга.

— Це буде не так просто,— відповів Рівера.

— Це ж чому?

— Він сидів у головній машині. Йому не лишалося жодного шансу.

Нові людські жертви тяжко відбилися на решті робітників. Знервовані, вони з похмурим виглядом никали табором, шукаючи приводу до сварки. Відлупцювали пекаря, бо, мовляв, хліб мав якийсь підозрілий присмак. Ледь живим вирвався від них контролер водопостачання, котрий вештався біля бульдозерів без поважних на те причин. Але й на цьому вони не вгамувалися і вже позирали в напрямку селища тубільців.

Неподалік робочого табору, на скелях, дикуни вибудували нове селище. Там зібралося чимало провидців і чаклунів, котрі мали наслати закляття на захмарних демонів. Барабани не вщухали день і ніч, і щоб їх утихомирити, робітники вже пропонували знищити тубільців за допомогою вибухівки.

Моррісон підганяв людей. Проклали автомагістралі, а за тиждень дорожнє покриття потріскалося. Їжа псувалася з такою швидкістю, що це викликало тривогу, і вже ніхто не хотів харчуватися місцевими натуральними продуктами. Під час грози, незважаючи на громовідводи, що їх особисто встановив Лернер, в електростанцію влучила блискавка. Полум'я охопило половину табору, а коли пожежники поїхали по воду, виявилося, що хтось незбагненним чином відвернув найближчі струмки.

Спробували висадити в повітря безіменну гору вдруге. Цього разу одкололися всього кілька оповзнів чудернацької форми. П'ятьох робітників, які самочинно влаштувалися випити пива на сусідньому схилі, накрило брилою.

Надалі підривники відмовилися закладати вибухівку в безіменну гору.

Знову викликала Земля, правління компанії. Говорив містер Шотвелл.

— Так що саме там негаразд?

— Не знаю, слово честі,— запевнив Моррісон.

— Ви не виключаєте можливість диверсій?

— Схоже на те,— підтвердив Моррісон.— Причини аварій не можуть бути цілком природними. При бажанні хтось міг би завдати великої шкоди: збити з курсу валку ваговозів, заплутати схему зарядів на горі, зіпсувати громовідводи...

— Маєте когось на підозрі?

— У мене тут п'ять тисяч чоловік,— роблячи паузи, нагадав Моррісон.

— Знаю. А тепер слухайте мене. Зважаючи на обставини, рада директорів вирішила надати вам надзвичайні повноваження. Дійте, як вважаєте за потрібне, але справа повинна бути зроблена. Ув'язніть кожного другого, якщо забажаєте, зметіть зі скель тубільців, якщо на вашу думку, це допоможе. Вживіть будь-яких заходів. Відповідальність ляже не на вас. Ми навіть збираємося виплатити чималу премію. Але справа повинна бути зроблена.

— Звісно,— погодився Моррісон.

— Так, але ви не уявляєте собі всієї ваги "Наряда-замовлення 35". Кажучи під великим секретом, невдачі переслідують компанію звідусіль. Розпочато судові справи про відшкодування втрат. Наш страховий поліс не покриває збитки від стихійного лиха. Ми надто глибоко загрузли на цій планеті, щоб кинути її. А вам не залишається нічого іншого, як довести роботу до кінця.

— Зроблю все можливе,— запевнив Моррісон і припинив зв'язок.

Того дня стався вибух на складі пального. Пропало десять тисяч галонів газу Д-12 і загинув вартовий.

— А ви в сорочці народилися,— сказав Моррісон, дивлячися спідлоба на Лернера.

— Авжеж,— кивнув Лернер. Його ще посіріле обличчя вкрилося рясним потом. Він похапцем налив у склянку віскі.

— А потрапив би я туди на десять хвилин пізніше — і був би мені капець. Вважай, пощастило.

— Таки пощастило,— замислено мовив Моррісон.

— До речі,— згадав Лернер,— коли я був на складі, мені здалося, що ґрунт під ногами гарячий. Тоді я не звернув на це уваги. А що, як під землею відбуваються якісь вулканічні процеси?

— Звідки? — заперечив Моррісон.— Наші геологи дослідили кожну п'ядь в окрузі. Ми сидимо на суцільному граніті.

— Моррі,— сказав Лернер,— я вважаю, що ви повинні позбутися цих тубільців.

— Навіщо ж?

— Бо вони — єдина безконтрольна сила. У нашому таборі кожен слідкує за кожним. Отже, це справа рук тубільців. Доведено ж існування психогенних чинників, і вони виявляються, здебільшого, серед первісних племен.

Моррісон кивнув.

— Хочете сказати, що до вибуху причетні потойбічні сили?

Лернер насупився і, не відводячи погляду, відповів:

— А хоча б і так. Варто над цим подумати.

— Якщо їм підвладні духи,— провадив далі Моррісон,— то вони здатні на дещо більше. Еге ж? Наприклад, спрямувати вибухи на горі, збити з курсу ваговози...

— Гадаю, що здатні, якщо прийняти таку гіпотезу.

— Тоді якого біса ловити гав? Якщо вони здатні на таке, то чому не зітруть нас на порох?

— Видно, все-таки, вони чимось обмежені,— пояснив Лернер.

— Дурниці. Ваша теорія надто складна. Значно легше припустити, що комусь із нас не хочеться, щоб була виконана робота. Можливо, йому конкуренти запропонували мільйон доларів. Можливо, це псих. У всякому разі — це той, хто крутиться серед нас. Це той, хто перевіряє схеми зарядів вибухівки, прокладає курс по карті, керує бригадами...

— Стійте! Якщо ви натякаєте...

— Я ні на що не натякаю,— урвав його Моррісон.— А коли вас я скривдив, то вибачайте.

Він ступнув надвір і гукнув двом робітникам:

— Зачиніть його де-небудь. Тільки так, щоб не вибрався.

— Ви перевищуєте свої повноваження,— обурився Лернер.

— Безумовно.

— І даремно. Ви помиляєтесь щодо мене, Моррі.

— У такому разі вибачайте.

Він подав знак робітникам, і Лернера вивели.

Через два дні почалися обвали. Геологи тільки руками розводили. Висували гіпотези, що безупинне використання вибухівки могло призвести до утворення глибоких розколин у гірській породі. Потім розколини поширилися — що ж, спробуй-но перевірити.

Моррісон безжально підганяв людей, але вони почали відбиватися від рук. Декотрі патякали про літаючі об'єкти, вогненні пальці на небі, звірів, що розмовляють людською мовою та біороботів. Навколо них збиралося чимало слухачів. Поночі стало небезпечно пройти табором. Самоправні вартові здіймали стрілянину по всьому, що рухалося і більшості нерухомих об'єктів.

Коли якось пізнім вечором робочий табір обезлюднів, Моррісон не дуже здивувався, бо передчував, що люди не сидітимуть склавши руки. Він засів у своєму наметі і став чекати.

Через деякий час увійшов Рівера і сів на стілець.

— Чекайте біди,— сказав він запалюючи сигарету.

— Від кого?

— Від тубільців. Хлопці пішли до селища.

Моррісон кивнув.

— Що їх підняло?

Рівера відкинувся на стільці і випустив цівку диму.

— Знаєте цього психа Чарлі? Юнака, котрий безперестанку молиться? Так от, він забожився, що бачив одного з отих тубільців біля свого намету. Каже, що почув від тубільця таке: "Ти помреш, і всі ви, земляни, помрете". Сказав і щез.

— Оповитий хмаркою диму? — спитав Моррісон.

— Так,— показав зуби Рівера.— Гадаю, там була хмарка диму.

Моррісон пригадав, про кого йшла мова. Закінчений псих. Класичний

варіант. У нього чорти для зручності говорять його рідною мовою і звідкілясь неподалік, щоб їх легше знищити.

— А скажіть,— мовив Моррісон,— вони пішли туди, щоб вибити чаклунів? Чи психогенних суперменів?

Рівера замислився, тоді відповів:

— Знаєте, містере Моррісон, на мою думку, вони не дуже розбиратимуть.

Здаля донісся сильний розкотистий гул.

— Вони взяли з собою вибухівку?

— От не скажу, але схоже на те.

"Сміхота,— майнуло в голові у Моррісона,— типова поведінка юрби. Денг вищирився б і сказав: "Вагаєшся — бий власну тінь!" Тепер і не скажеш, що в них на умі".

Однак Моррісон відчув утіху від того, що робітники зважилися на якийсь крок. Потаємні психогенні чинники... Хто знає?..

За півгодини перші робітники причвалали до табору; йшли поволі, між собою не говорили.

— Ну як? — спитав Моррісон.— Ніхто з них не втік?

— Де там,— озвався один з робітників,— ми й близько не підійшли до них.

— Що ж сталося? — стривожено вихопилося в Моррісона.

А люди все прибували. Мовчазні, товпилися, не дивлячись одне на одного.

— Що сталося? — загорлав Моррісон.

— Ми не встигли й наблизитися до них. Ми були десь на півдорозі, коли рушив ще один оповзень.

— Нікого з вас не зачепило?

— Ні, сер. Оповзень пройшов оддалік. Але селище тубільців накрило повністю.

— Кепські справи,— глухо сказав Моррісон.

— Так, сер.

Люди скупчилися притихлі, позирали в його бік.

— Що тепер маємо робити, сер?

Моррісон на мить міцно заплющив очі, а тоді звелів:

— Розходьтеся по наметах і чекайте команди.

Обриси робітників розтанули в імлі. Рівера очікувально дивився на Моррісона.

— Приведіть Лернера,— наказав Моррісон.

Тільки-но Рівера пішов, Моррісон увімкнув передавач і почав викликати аванпости.

На душу лягло передчуття чогось неминучого, тож ураган, що налетів через півгодини, не захопив його зненацька. Він устиг посадовити більшість людей у кораблі до того, як їхні намети змело смерчем.

До радіорубки флагманського корабля, де Моррісон тимчасово влаштував свій штаб, проштовхався Лернер.

— У чому річ? — спитав він.

— Зараз поясню, в чому річ,— відповів Моррісон.— За десять миль звідси відбувається виверження пасма згаслих вулканів. Метеозведення попереджають про припливну хвилю, що накриє половину цього континенту. Землетрусів тут не передбачалось, але, гадаю, ви відчуваєте перші поштовхи. І це тільки початок.

— Що ж це? — не вгавав Лернер.— Що ж це робиться?

— Уже викликали Землю? — звернувся Моррісон до радиста.

— Поки що не виходить.

Вихором улетів Рівера.

— Залишилося два підрозділи,— доповів.

— Повідомте, коли всі будуть на борту.

— Що тут діється? — не витримав Лернер.— У цьому теж я винен?

— Вибачайте, Лернере,— кинув Моррісон.

— Здається, Земля! — скрикнув радист.— Зв'язок!

— Моррісоне! — не вгавав Лернер.— Поясніть мені.

— Не знаю, як його пояснити,— зітхнув Моррісон.— Для мене це надто складно. А от Денг, той би вам розповів.

Моррісон заплющив очі, і перед ним постав Денг. Спостерігач глузливо всміхався і говорив:

"Тут викарбувана сага про слимака, що уявив себе богом. Вийшовши з океанського узбережжя, цей слимак над слимаками назвав себе людиною і вирішив, що він — цар природи, бо, бачте, має звивистий мозок сірого кольору. З такою думкою на умі слимак став нищити риб морських і звірів польових і винищив їх нечувану кількість, зовсім знехтувавши наміри Природи. Потім наробив свердловин у горах, до стогону причавив землю важезними містами, а зелену траву накрив бетонованими майданами. Далі, розплодившись без міри, слимак, сівши на космічний корабель, помчав у чужі світи, а там — заходився руйнувати гори, засипати долини, пересаджувати ліси, змінювати течію річок, розтоплювати полярні сніги, переформовувати континенти, створювати нові моря. І так чи так він спотворив лики великих планет, котрі після зірок є найшляхетнішим витвором Природи. І хоча Природа стара й неквапна, а все ж незламна. Тож неминуче мав настати день, коли зарозумілий слимак своєю претензією на богорівність урвав Природі терпець. Цебто мав настати день, коли велика планета, чию шкіру слимак прогриз наскрізь, зреклася його, скинула з себе, виблювала геть. Отоді слимак зміркував, на свій подив, що з першого дня живе з ласки незбагненних сил, живе нарівні з мешканцями пустель і боліт, квітами та будяками, і що Всесвіт зовсім не обходить, живе він чи згине.

— Що ж це таке? — допитувався Лернер.

— Здається, планета нас більше не хоче,— відповів Моррісон.

— В ефірі Земля! — покликав радист.— Говоріть, Моррі.

— Шотвелл? Слухайте, далі опинатися немає змоги,— заговорив Моррісон у мікрофон.— Поки не пізно, я забираю звідси людей. Зараз я не можу це пояснити до ладу і не знаю, чи зможу колись...

— Ця планета зовсім не годиться? — спитав Шотвелл.

— Ні в якому разі, сер. Сподіваюсь, це не підірве престиж фірми?..

— А, до біса престиж фірми,— урвав його Шотвелл.— Річ у тому... Я не знаю, що коїться тут у нас, Моррісоне. Ви обізнані з нашим проектом забудови пустелі Гобі? Пропав проект. Все зруйновано вщент. І не з нашої вини. Не знаю, їй-право, не знаю. Вибачайте, мені важко говорити... Відколи Австралія затонула...

— Що?!

— Так, затонула, затонула. Слово честі. Можливо, треба було взяти до уваги урагани. Але потім почалися землетруси... Це все, що нам відомо.

— Але залишаються Марс? Венера? Альфа Центавра?

— Скрізь одне і те ж. Чи можемо вижити, га, Моррісоне? Я маю на увазі людство...

— Алло! Алло! — загукав Моррісон.

— Що трапилося? — звернувся він до радиста.

— Щось перебило зв'язок. Там, у них,— сказав радист.— Зараз спробую ще раз.

— Не варто,— махнув рукою Моррісон.

У цю мить ускочив Рівера.

— Всі люди на борту, до одного,— доповів він.— Люки запечатані. Повна готовність до старту, містере Моррісон.

Погляди всіх присутніх схрестилися на ньому. Моррісон зіщулився у своєму кріслі і скривився у безпорадній посмішці.

— Готовність до старту,— повторив він.— Але куди ж стартувати?